

Драгољуб Секуловић¹

СВЕТСКИ ГЛОБАЛНИ СИСТЕМ И ГЕОСТРАТЕГИЈА СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА

Извод: Међународни поредак у 21. веку обележаваће нешто што на први поглед делује противречно: са једне стране долази до све веће глобализације, а са друге до уситњавања. На нивоу међународних односа, *нови светски поредак*² састојаће се од најмање шест великих сила – САД, Европе, Русије, Кине, Јапана и можда Индије, као и од мноштва средњих и мањих земаља. Истовремено, међународни односи су први пут заиста постали глобални. Комуникације су тренутне, па се може рећи да светска привреда функционише истовремено на свим континентима. Читав низ проблема који су искрсли, као што су неконтролисано ширење нуклеарног оружја, економска међузависност, демографска експлозија и заштита животне средине могу се решавати једино на светском нивоу.

Кључне речи: глобализација, геостратегија, Сједињене Америчке Државе.

Увод

Употреба Америчког светског примата мора узети врло пажљиво у обзир чињеницу да је политичка географија остала критична тачка у међународним односима. Наполеон је једном рекао *да знати географију једне државе значи знати њену спољну политику*. Међутим, разумевање значаја политичке географије мора се прилагодити новим односима сила. У већем делу историје међународних односа, контрола територија била је основа политичких конфликата. Национално самонаграђивање присвајањем веће

---

¹ Др Драгољуб Секуловић, доцент, Војна академија, Београд.

² Термин који је први употребио Џорџ Буш у америчком конгресу 11. септембра 1990. године. Супротно од Римског царства које је одржало *Pax Romana* током два века на обе обале Медитерана, „нови светски поредак“ је у 16 година изродио више оружаних сукоба и интервенција ОУН него у 40 година Хладног рата: преко 25 операција ОУН између 1988. и 2007. наспрам 13 између 1948. и 1988. године. Никада није било толико премештених људи нити избеглица као што је то од када је на сцену ступио Нови светски поредак: нпр. 17 милиона избеглица у 1991. и 27 милиона у 1996. години. Никада у светској историји није било толико измењених граница у тако кратком временском периоду, од обале Јадранског мора до граница Кине – три федералне државе Источне Европе, СССР, Југославија и ЧССР породиле су двадесетак нових држава, нејасних и често оспораваних граница.

територије или осећање националног понижења (због губитка „свете“ земље) било је узрок ратова који су се водили од настанка национализма. Није претерано рећи да је територијални императив био главни покретач агресивног понашања националних држава, јер су све империје стваране путем пажљивог заузимања и брањења виталних географских тачака, као што су Гибралтар и Суецки канал, које су служиле као чворишта у мрежи система империјалне контроле.

Интензивирање односа који се одвијају у оквиру процеса глобализације дубоко се одразило на политичке, друштвене, економске и безбедносне аспекте организовања савремених друштава. Према мишљењу бројних теоретичара, таква транснационална стремљења савременог света довела су у питање традиционално схватање државе, пре свега, њене суверене прерогативе и територијални принцип организације.

Светски глобални систем и геостратегија

Све је више тврдњи да се савремени свет развија на темељима нестанка идеологије, прихватања идеја либерализма, демократије и слободног тржишта. Међутим, немогуће је замислити да ће све идеологије нестати, да се неће појавити неки нови облик идеолошке конфронтације (ислам) или пак да ће све земље у целини прихватити начела нових односа у међународној заједници. Додајући томе и тешкоће кроз које ће пролазити водећи актери светске политике (Светска рецесија, балкански „геополитички“ чвор, ширење НАТО алијансе на Исток Европе и др.) сигурно је да ће утицати на збивања и састав међународних односа.

Атлантски савез, који институционално представља НАТО, повезује најпродуктивније и најутицајније земље Европе и Америке, стварајући од Америке кључног и незаобилазног учесника у унутаревропским пословима. Билатералне политичке и економске везе са Јапаном повезују најмоћнију азијску привреду са САД, с тим што Јапан остаје, у суштини, амерички протекторат.

Овај огромни и сложени глобални систем не представља хијерархијску пирамиду. Заправо, Америка стоји у средишту међусобно повезаног универзума, где се моћ изражава кроз непрекидно преговарање и захтеве за формалним консензусом, иако та моћ произилази из једног извора, из Вашингтона. То је место где се *игра моћи* мора играти по америчким домаћим правилима. Највећи комплимент који свет може дати конструктивности демократског процеса у америчкој глобалној хегемонији јесте степен у којем се саме земље упетљавају у америчко политичко преговарање. Стране владе се труде да мобилишу Американце са којима деле верски или ет-

нички идентитет и ангажују америчке лобисте који им помажу у њиховом спору, посебно у Конгресу. Поред тога, постоји и хиљаду специјалних страних интересних група које су регистроване као активне у америчкој престоници. Америчке етничке заједнице теже да утичу на спољну политику САД, где се издвајају јеврејски, јерменски и грчки лобији, као најбоље организовани.

Националне државе су и сада основне јединице светског система. Иако је пропаст национализма великих сила и нестанак идеологије умањило емоционални садржај светске политике – док је нуклеарно наоружање постало главна препрека за употребу силе – надметање у вези са територијама још увек доминира светским односима, иако његови облици сада теже да буду више цивилни. У том надметању, географски положај још увек је кључна тачка за утврђивање спољних приоритета националне државе, а величина националног геопростора и даље важи као један од главних критеријума за моћ и статус. Питање територијалног поседовања је за већину националних држава почело да губи на значају, иако су, у извесном обиму, територијални проблеми још увек битни за обликовање спољне политике појединих држава. Ту се више ради о порицању самоопредељења етничкој браћи, тј. њиховог права да се припоје земљи матици или због лошег третмана националне мањине у суседној држави, него о јачању националног статуса преко територијалног проширења.

За одређивање међународног статуса државе или њеног међународног утицаја, све више се долази до сазнања да су други фактори битнији од територије. Ипак, географски положај још увек утиче на утврђивање непосредних приоритета државе: што је већа њена политичка, економска и војна моћ то је и већи радијус виталних политичких интереса, утицај и ангажман те државе који надилази њене непосредне суседе.

Водећи аналитичари геополитике су до недавно расправљали о томе да ли је копнена сила важнија од поморске и који је то посебан регион Евроазије виталан за задобијање контроле над читавим континентом. Данас геополитичари више не сматрају да је део Евроазије кључан за доминацију над континентом, нити да ли је копнена сила значајнија од поморске. Геополитичари су прешли са регионалне на глобалну димензију са превагом уверења да цео евроазијски континент служи као истинска основа за светски примат. САД данас поседују међународни примат, тако што је њихова моћ директно раздвојена на три периферије евроазијског континента, одакле се њихов моћни утицај шири на државе које заузимају евроазијско залеђе. Међутим, управо је то геопростор где се може, у неком будућем времену, појавити могући ривал америчкој моћи, јер је Евроазија подручје где се налази већина политички јаким и динамичним држава. Сви историјски претенденти за наслов велике силе потичу из

Евроазије. Највећи светски аспиранти на регионалну хегемонију са те територије су, мерено чак и према броју становника, Кина и Индија, које представљају могуће политичке и економске изазове за америчку супремацију. Након САД, наредних шест највећих економија и војних потрошача је управо у том подручју и све су то признате светске нуклеарне силе. Евроазија има 75% светске популације, 70% свих енергетских резерви и 60% светског друштвеног производа. Евроазија је осовински суперконтинент света. Сила која би доминирала Евроазијом имала би директан утицај на два од три светска економски најразвијенија региона – Западну Европу и Источну Азију и аутоматски би контролисала Блиски исток и Африку.

Евроазијска стратегија за САД представља циљно ангажовање око геостратешки динамичних држава и пажљиво поступање са геополитички каталитичким државама, како би се сачувао двоструки амерички интерес и то: *краткорочни* за одржавање Америке као једине глобалне силе, и *дугорочни*, за раст институционализације глобалне сарадње. То се може изразити и терминологијом, која подсећа на времена античких империја, када су основана три императива империјалне геостратегије били:

- спречавати заверу и сачувати безбедносну зависност међу вазалима,
- одржавати зависне геопросторе покорним и заштићеним и
- пазити да се варвари не удруже.

На западној периферији Евроазије кључни чиниоци и даље ће бити Велика Британија, Немачка и Француска, а амерички главни циљ је да шири демократски европски мостобран на Далеки исток. Ове земље у томе мотивише визија уједињене Европе, иако се разликују у оцени у којој мери и на који начин таква Европа треба да остане у вези са Америком. САД су увек изражавале своју оданост идеји уједињене Европе, са жељом да Европа постане довољно моћна да са Америком подели одговорност и терет глобалног вођства. Међутим, када је реч о конкретним наступима често су испољаване разлике, где су САД најчешће наступале са позиције субординације. То указује да појава истински уједињене Европе захтева првенствено значајне промене у структури и процесима НАТО алијансе, главне везе између Европе и Америке, односно неизбежно умањење америчког примата у оквиру савеза.

Непосредно с тим у вези је и питање колико далеко на исток треба да се шири Европска унија? Након пријема у Партнерство и НАТО земаља средње Европе и балтичких република пажња се све више усредсређује на Русију. Према томе, постоји значајно поклапање између европске дилеме и питања која се тиче Русије. Предност се даје демократској Русији у тесној вези са Европом, јер би таква Русија постала млађи партнер у обликовању стабилније и кооперативније Евроазије. Међутим, ту се мора имати у виду

и амбиција и жеља Русије за специјалном улогом у Евроазији, таквој која би захтевала потчињавање Москви нових независних пост-совјетских држава. У ствари, Русија још увек жели да задобије статус силе број два у светској политици, који је некад припадао СССР-у. Зато се САД суочава са тешком дилемом у погледу тактичке равнотеже и стратегијског циља. Унутрашњи опоравак Русије је битан по њену демократизацију и европеизацију, али било какав опоравак њених империјалних потенцијала био би по оцени Америке погубан по оба ова циља. Управо око ова два питања јавља се основна разлика између Америке и појединих европских држава, посебно после ширење Европске уније и НАТО у 2007. години.

Огроман и геополитички флуидан простор средње Евроазије (у 25 држава живи око 400 милиона становника, где су готово све етнички и верски хетерогене) је подручје потенцијалних великих изазова у наредном периоду, као и могућих ратних сукоба и насиља. Постојећа напетост између Турске и Ирака се заоштрава, што ће у великој мери умањити Турску стабилизациону улогу у овом региону. У овом геопростору Америка и међународна заједница могу се суочити са изазовом који би далеко надмашио садашњу ситуацију, нпр. *затегнути Америчко-Ирански односи око иранске производње атомске енергије*. Такође, од кључног значаја је и геостратешко питање Кине као велике регионалне силе. Суштина питања је у томе, колико је велику зону кинеског утицаја Америка спремна да прихвати као део политике успешног увођења Кине у светске послове? Уколико би САД средила односе са Кином то би имало неизбежне последице по стабилност америчко-јапанско-корејских безбедносних односа. Међутим, за Америку је Кина и даље супарник, а не стратешки партнер.

Треба напоменути и муслимански фундаментализам који је у експанзији. За муслимана свет се дели на два геопростора: први је *Дар ал Ислам* (Кућа Ислама) простор на земаљској кугли где Ислам доминира и где врши политички утицај. Ако је политичка и правна власт у рукама муслимана, чак и ако већина популације није муслиманска, тај део земаљске кугле где се врши њихова политичка воља налази се у саставу Куће Ислама. Други део света, онај који није подређен политичкој доминацији Ислама, зове се *Дар ал Харб* (Кућа Рата). То је изузетно јасна дуалистичка визија. Свака особа која долази изван ислама је "харби" – неко ко живи у кући рата. Створена је обавеза за све вернике да воде непрекидни рат до краја вечности, са апсолутном забраном да зауставе ширење доминације. То је управо Цихад: рат Дар ал Ислама против Дар ал Харба. Успети проширити Дар ал Ислам значи испунити у потпуности вољу Алахову. Када цео свет буде освојен од стране армије ислама, када се Дар ал Ислам буде проширио по целом свету, постојаће само *Дар ал Салам* (Кућа Мира). Ислам, дакле, хоће мир, али у веома прецизном исламском смислу.

Геостратегија САД и њено геополитичко прилагођавање

Сједињене Америчке Државе морају да остварују све своје циљеве са стрпљењем и пажњом. Приступ у томе мора да буде исти за све случајеве, а то је "специфично амерички интернационализам и идеализам без илузија". Америчка супремација је произвела нови међународни поредак који је институционализовао многе облике америчког система. Ови основни облици укључују:

- заједнички систем безбедности, укључујући команде и снаге (НАТО, Америчко-јапански пакт),
- регионалну привредну сарадњу и специјализоване глобалне институције,
- поступак којим се инсистира на консензусном доношењу одлука, без обзира на то што у њему доминирају САД,
- тежњу за демократским чланством унутар кључних савеза и
- рудименталне-заостале глобалне конституционалне и судске структуре (полазећи од светског суда до специјалних трибунала).

Амерички међународни примат несумљиво указује на сличност са ранијим империјалним системима. Америчка глобална моћ се спроводи преко глобалног система који је искључиво пројектован од стране Америке тако да одсликава унутрашње америчко искуство. Културна доминација била је потцењени аспект глобалне моћи. Америчка масовна култура има магнетну привлачност, посебно за светску омладину. Њена привлачност се може извести из хедонистичког квалитета стила живота, која она нуди планетаризацијом. ТВ програми и филмови заузимају три четвртине светског тржишта. Подједнако је доминантна и америчка популарна музика, док се храна и начин одевања увелико имитирају широм Планете. Језик Интернета је енглески, а већи део глобалног комуницирања на рачунарима, такође, потиче из САД, утичући тако на садржај светске конверзације. Коначно, Америка је постала Мека за оне који теже бољем образовању, са приближно милион страних студената, од којих се најспособнији никада неће вратити у своје земље. Стручњаци који су завршили неких од америчких универзитета могу се наћи у скоро сваком кабинету Влада на било ком континенту, па наравно и у Србији.

Демократски идеали у спречи са америчком политичком традицијом ојачали су амерички "културни империјализам". У доба најмасовнијег ширења демократског облика власти, америчко политичко искуство тежило је да послужи као стандард који се имитира. Инсистирање на битности писаних устава и на премоћи права над политиком које се шири светом проишло је из снаге америчког конституционализма. Утицај америчког политичког система пратила је привлачност америчког предузетничког економ-

ског модела, који инсистира на светској слободној трговини и слободној конкуренцији. Како су западне државе Европе почеле да губе полет, све више европљана је прихватило да се конкурентност и америчка економска култура мора имитирати уколико се не жели да Европа и даље заостаје.

Амерички нагласак на политичкој демократији и економском развоју преноси једноставну идеолошку поруку: *тежња ка индивидуалном успеху увећава слободу и ствара богатство*. Производ споја идеализма и егоизма јесте добра комбинација. За индивидуално самопотврђивање се каже да је од Бога дато право да се у исто време може бити од користи другима служећи им за пример, а за то време производити богатство. То је доктрина која привлачи енергичне, амбициозне и оне који су спремни на оштру конкуренцију. Истовремено, како се светом постепено шири имитирање америчког начина живота, тако се ствара погодно тло за успостављање прихватљиве америчке хегемоније. Као и у унутрашњем америчком систему и ова хегемонија претпоставља сложену структуру међусобно повезаних институција и асиметрију моћи и утицаја. Глобална политика САД је подупрta развијеним системом савеза и коалиција које обухватају читаву Планету. Само на такав начин САД ће бити у стању да на источном копну Евроазије изгради геополитички еквивалент улози Европе на западној периферији Евроазије, односно структуру регионалне моћи засноване на заједничким интересима. Како је демократски мостобран на источном копну Евроазије слабо развијен Америка мора на том геопростору извршити преусмеравање савеза са Јапаном у базу за америчко прилагођавање Кини као регионалној сили. У стабилној али плуралистичкој Евроазији, већа и економски јача Кина може имати геополитичке интересе на неким подручјима Евроазије, који су спојиви са америчким великим геостратешким интересима. Тако на пример растући кинески интерес у Централној Азији неизбежно ограничава слободу акције Русије у њеном настојању да оствари било који облик политичке реинтеграције региона под контролом Москве.

Да би се створили стабилан јужни Кавказ и централна Азија, Америка мора да буде опрезна да не би повредила Турску. Ако се Турска буде осећала као европски изгнаник онда ће се више приближити исламским земљама, а мање сарадњи са Западним и интегрисању централне Азије у светску заједницу. Америка треба да искористи свој утицај у Европи да би омогућила Турској европску припадност, а код турских политичара да онемогући преузимање фундаменталне исламске оријентације.

Мада је до сада имала пасивну улогу у свему, Индија има важну улогу на Евроазијској сцени. Одржавање индијске демократије је само по себи важно, јер потврђује сазнања да људска права и демократија нису ексклузивно западне. Неуспех Индије у демократским токовима у Азији био би тежак ударац уклањања снага које доприносе одржавању азијске равно-

теже, посебно у условима раста Кине. Индија мора бити укључена у расправе одржавања регионалне стабилности, а да се и не помиње унапређење више билатералних веза између америчких и индијских одбрамбених снага.

Нови руски односи са НАТО алијансом и Европском унијом, који су формализовани заједничким НАТО-руским саветом, охрабрило је Русију да донесе чврсту одлуку у корист опредељења према Европи. Формално чланство у Групи седам (Г-7) као и напредак у механизму и организацији доношења одлука ОЕБС – у оквиру којег је организован посебан комитет за безбедност састављен од САД, Русије и неколико кључних европских држава – треба да охрабри конструктивно руско ангажовање у европској политичкој и војној сарадњи. Помогнута са већ текућом финансијском подршком Запада и инфраструктурним инвестицијама, посебно у области телекомуникација, ови кораци доводе Русију ближе Европи. Политичка и економска подршка новим државама, стога мора бити саставни део шире стратегије за интегрисање Русије у трансконтинентални систем сарадње.

И на крају, САД су све присутније на Балканском полуострву (*централном балканском маневарском простору*: Краљево-Ниш-Софија-Скопје-Приштина), правом "осетљивом геопростору" Европе. Њихов је интерес да одржавају климу напетости која би оправдала њихово увећано војно присуство и мешање у унутрашњу политику нарочито Србије и БиХ (Република Српска). Могу, у сваком тренутку, изазвати инциденте и тако извршити економску, политичку и стратешку уцену Европљана. Као област у којој најпре може доћи до нових сукоба јесте Косово и Метохија, пре свега због непомирљивог сецесионизма албанских политичких лидера. Напетост у овој српској покрајини, *историјској колевци српског народа*, није резултат било ког проблема угрожене мањине – Албанци представљају 90% тамошњег становништва – или угрожавања људских права. Албанци имају сва права али одбијају да их користе. Једини албански програм није ни аутономија, ни посебан статус, већ најобичнија сецесија, увод у уједињење са суседном Албанијом. *Бадинтерова арбитражна комисија* је применила неодговарајуће принципе, а и њих селективно, при чему је најмање пошла од права и међународних норми. Од сада Европа опстаје на два дијаметрално супротна принципа: *Европа снага уједињења против Европе центрифугалних сила које се свуда рађају*, и поставља питање ко је следећи на реду за распарчавање – Велика Британија (Северна Ирска, Шкотска), Шпанија (Баскија, Каталонија), Белгија или, пак, Ломбардија у Италији.

Закључак

Принцип суверенитета, на којем је током четири века засниван целокупни међународни поредак, све више се потискује и креира се друштво

без државе, при чему још увек нема адекватне транснационалне политичке форме која може да буде одговарајућа замена за државу. Евидентно је да се глобализацијом економских односа деградира и ограничава могућност примене различитих инструмената националних држава, као и да се условљава ерозија њених капацитета у обезбеђењу социјалне сигурности, безбедности и заштити њених грађана, што су њене основне функције. Међутим, многи аутори сматрају да ће државе и даље бити доминантне институције на глобалној сцени, при чему ће владе имати све мању контролу над токовима информација, технологија, легалних и нелегалних миграција и финансијских трансакција преко својих граница.

Владање светом није једноставно. Суперсила треба да је мотор значајних догађаја у области стратегије, економије, финансија и медија. Између мондијализације економије и мондијализације информација простире се цео спектар путева моћи: рат, контрола међународних организација, религија, ембарго итд. Нови светски поредак је почео ратом у Заливу и наставио се у Југославији. Та два сукоба, удаљена преко хиљаду километара један од другог, не исказују, на први поглед, никакве заједничке тачке ни сличности. Ипак, ни један ни други не би могао да избије, барем не у облицима које смо упознали, да СССР није нестао.

Хегемонија САД се нарочито испољава на економском плану. Трговина и слободна међународна размена део су програма америчке безбедности на исти начин као што су то НАТО или било која спољна интервенција. Америчко геостратешко прилагођавање као средњорочни циљ предвиђа неговање партнерства, уједињену и политички дефинисану Европу, регионалну надмоћну Кину, постимперијалну и европски оријентисану Русију и демократску Индију. Зависно од успеха или неуспеха у обликовању ширих стратегијских односа између Европе и Кине, формираће се и будућа улога Русије и утврдити евроазијска једначина централне силе.

Располажући богатим енергетским изворима (70% светских резерви нафте) и чинећи стратешку зону између Европе, Југоисточне Азије, Индијског океана и Пацифика, исламски свет је један од кључева 21. века. Пошто се ради о универзалној религији у питању је проблем који се тиче целог света, најпре у својој територијалној димензији.

Дани који су пред нама даће одговор на многа питања која нас све једнако муче.

Литература

Секуловић, Д. (2007). Утицај војногеографског фактора на глобализацију међународних односа и безбедносни ризици. У *Први конгрес српских ге-*

- ографа, *Зборник радова* (стр. 953-960). Београд: Српско географско друштво, књ. 3.
- Хабермас, Ј. (2002). *Постнационална констелација*. Београд: Откровење.
- Цирн, М. (2003). *Управљање с оне стране националне државе*. Београд: Филип Вишњић.
- Чомски, Н. (1999). *Профит изнад људи - Неолиберализам и глобални поредак*. Нови Сад: Светови.
- Baylis, J. and Smith, S. (2001). *The globalization of World Politics*. London: Oxford University Press.
- Vžežinski, Z. (1995). *Velika šahovska tabla*. Podgorica: CID.
- Vžežinski, Z. (1993). *Out of Control*. New York.
- Colin, S. G. (2005). *How Has War Changed Since the End of the Cold War?*. Parameters, Spring.
- Čomski, N. (2000). *Model samo za bogate*. Београд: Економски сигнали.
- Čomski, N. (1998). *Svetski poredak (stari i novi)*. Београд: SKC.
- Naj, Dž. (2006). *Kako razumeti međunarodne sukobe*. Београд: Stubovi kulture.